

УДК 346.7:346.62

Місце та роль фінансів суб'єктів господарювання у фінансовій системі України

Селіверстова Л.С.

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри фінансів

Київського національного торговельно-економічного університету

Єрмакова О.М.

аспірант

Київського національного університету технологій та дизайну

Статтю присвячено обґрунтуванню ролі та місця фінансів суб'єктів господарювання у фінансовій системі країни. Визначено, що фінанси суб'єктів господарювання є невід'ємною ланкою фінансової системи країни і формують основну частину її фінансових ресурсів. Розглянуто структуру фінансової системи України за рівнями економіки, а також визначено місце фінансів суб'єктів господарювання в цій системі.

Ключові слова: економіка країни, суб'єкти фінансів господарювання, підприємства, фінанси, фінансова система країни.

Seliverstova L.S., Ermakova O.M. МЕСТО И РОЛЬ ФИНАНСОВ СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ В ФИНАНСОВОЙ СИСТЕМЕ УКРАИНЫ

Статья посвящена обоснованию роли и места финансов субъектов хозяйствования в финансовой системе страны. Определено, что финансы субъектов хозяйствования являются неотъемлемым звеном финансовой системы страны и формируют основную часть ее финансовых ресурсов. Рассмотрена структура финансовой системы Украины по уровням экономики, а также определено место финансов субъектов хозяйствования в этой системе.

Ключевые слова: экономика страны, субъекты финансов хозяйствования, предприятия, финансы, финансовая система страны.

Seliverstova L.S., Ermakova O.M. THE PLACE AND THE ROLE OF ECONOMIC SUBJECTS' FINANCES IN THE FINANCIAL SYSTEM OF UKRAINE

The article is devoted to the foundation of the role and place of finance of business subjects in the financial system of the country. It was determined that the business entities' finances are the integral part of the financial system of the country, and they form the heart of its financial resources. According to the levels of economy, the structure of the financial system of Ukraine is considered and the place of the business subjects' finances in this system is determined.

Keywords: economy of the country, subjects of financial management, enterprises, finances, financial system of the country.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Фінанси суб'єктів господарювання є невід'ємною ланкою фінансової системи країни і формують основну частину її фінансових ресурсів. Не може бути стабільної і здорової фінансової системи без суб'єктів господарювання, які ефективно функціонують. Зовнішні запозичення, зокрема транші МВФ, можуть запобігти дефолту і вирішити нагальні фінансові проблеми, однак забезпечити розвиток економіки здатні лише успішні суб'єкти господарювання, які у своєму різноманітті формують певну структуру економіки, заповнюють ринкові ніші, створюють робочі місця, наповнюють бюджет [1, с. 26]. З огляду на це визначення ролі та обґрунтування місця фінансів

суб'єктів господарювання у фінансовій системі України набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження, що стосуються визначення сутності та розвитку фінансів суб'єктів господарювання здійснюються багатьма вітчизняними вченими, зокрема такими, як Л.К. Воронова [2], О.Д. Василик [3], М.Д. Білик [4], С.І. Юрій, В.М. Федосов [5], І.Я. Чугунов [6].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В умовах нестабільного економічного середовища, кризи неплатежів значна кількість вітчизняних суб'єктів господарювання знаходиться на межі банкрутства та пошуку шляхів для подальшого функціонування. Ефективна система управління

фінансами дасть змогу не тільки найкращим чином використовувати можливості власників та надані ними ресурси, але й залучати нових інвесторів, що є запорукою розвитку фінансової діяльності суб'єктів господарювання.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження полягає в обґрунтуванні місця фінансів суб'єктів господарювання у фінансовій системі країни та визначенні їх ролі для економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінанси суб'єктів господарювання відіграють важливу роль у житті суспільства. З огляду на специфіку фінансової діяльності як різновиду господарської діяльності, що здійснюється відповідними суб'єктами на професійній основі, фінанси суб'єктів господарювання не можна ототожнювати лише з коштами, що є значно вужчим поняттям. Господарський кодекс України фінанси суб'єктів господарювання визначає як самостійну ланку національної фінансово-кредитної системи з індивідуальним кругообігом коштів, що забезпечує покриття витрат виробництва продукції (робіт, послуг) і одержання прибутку (ст. 333) [7].

Л.К. Воронова фінанси господарюючих суб'єктів розглядає як фонди підприємств, що займаються комерційною діяльністю, фонди фінансових посередників (банків, страхових організацій, недержавних пенсійних фондів тощо), а також фонди некомерційних організацій [2, с. 22].

В економічному аспекті фінанси суб'єктів господарювання є суспільними відносинами щодо обігу фінансових активів у сфері господарювання; в матеріальному аспекті – безпосередньо фінансовими активами (кошти, цінні папери, боргові зобов'язання та право вимоги боргу, що не віднесені до цінних паперів) суб'єктів господарювання.

Вчені-економісти відзначають, що поняття «фінансова система» є розвитком більш загального поняття «фінанси» [8, с. 77]. Як у вітчизняній, так і в зарубіжній економічній літературі протягом останніх десятиріч структура фінансової системи визначається авторами по-різному. Так, український вчений-економіст О.Д. Василик фінансову систему України розглядає у розрізі таких її складових: державні фінанси; фінанси підприємницьких структур (державної та недержавної форм власності; виробничої та невиробничої сфер); централізовані та децентралізовані фонди фінансових ресурсів; державний кредит; страхові та резервні фонди; фінансовий ринок; фінанси домогосподарств як засіб

створення та використання фондів фінансових ресурсів для задоволення особистих потреб громадян [3, с. 22].

Фінансова система України характеризується специфічними формами та методами фінансових відносин, які мають відповідне законодавче та організаційне забезпечення [4, с. 121]. Кожна сфера і кожна ланка фінансової системи України мають своє призначення і свої характерні ознаки. Державні фінанси та фінанси суб'єктів господарювання становлять основу фінансової системи України, тому що саме в цих ланках відбуваються створення, основний розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту.

На рис. 1 розглянуто структуру фінансової системи України за рівнями економіки, а також визначено місце фінансів суб'єктів господарювання в цій системі.

Рівень світового господарства включає міжнародні фінанси, що відображають економічні відносини держав щодо формування фондів фінансових ресурсів і складаються з:

- міжнародних розрахунків, які характеризують рух вартості між окремими країнами і базуються на валютному регулюванні;
- міжнародних організацій, які характеризуються формуванням і використанням фінансових ресурсів світового та регіонального рівня;
- міжнародних фінансових інститутів, які сьогодні виконують функції надання фінансової допомоги тим країнам чи зонам, що її потребують.

В основі забезпечення фінансовими ресурсами функціонування міжнародних фінансових відносин лежать національно-державні фінанси. Міжнародні фінанси відбивають економічні відносини, що виникають у результаті формування фінансових ресурсів та їх розміщення й використання на заходи, які відбуваються на світовому чи міждержавному рівні.

Національна фінансова система на макро-рівні включає державні фінанси, обов'язкове державне страхування та фінансовий ринок.

Державні фінанси та фінанси суб'єктів господарювання становлять основу фінансової системи України, тому що саме в цих ланках відбуваються створення, основний розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту.

Державні фінанси можна визначити як сукупність фондів фінансових ресурсів загальнодержавного призначення. За своєю структурою це дуже складна та багатопланова ланка фінансової системи. Державні фінанси охоплюють державний та місцеві бюджети;

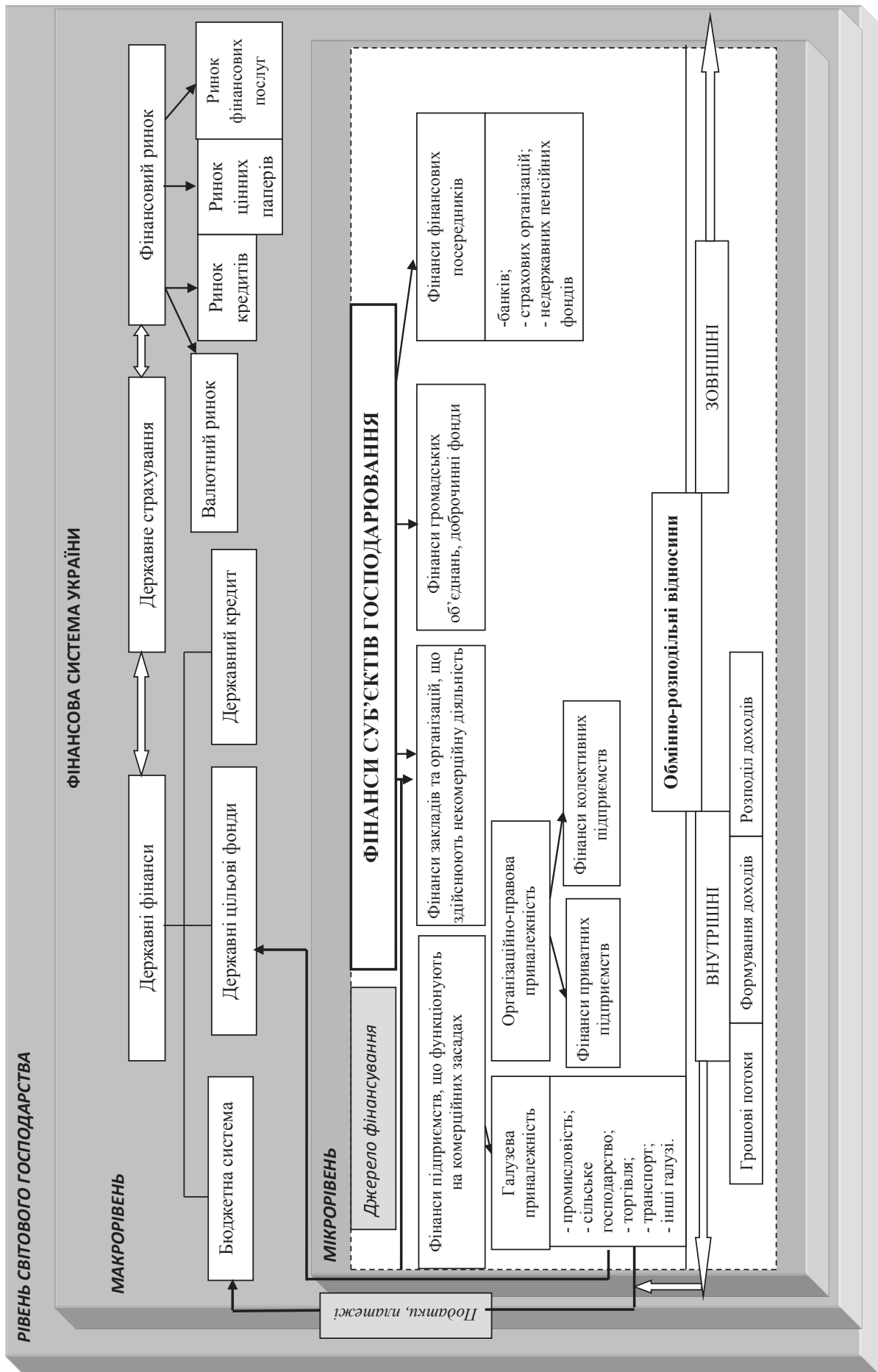

Рис. 1. Місце фінансів суб'єктів господарювання у фінансовій системі України

Джерело: побудовано авторами на основі [9]

централізовані та децентралізовані фонди цільового призначення; державний кредит; державне особисте й майнове страхування. Провідне місце в державних фінансах належить бюджетам різних рівнів, які об'єднуються у зведеному бюджеті держави [9, с. 88].

Державний бюджет – це основний фонд фінансових ресурсів і головна, визначальна ланка державних фінансів. Ця ланка фінансової системи призначена для фінансового забезпечення виконання функцій держави (управління, оборони, економічної, соціальної) [6, с. 61].

Фонди цільового призначення характеризують акумуляцію фінансових ресурсів для вирішення конкретних завдань і проблем. Їх характерними ознаками є фондовий характер і чітке визначення джерел формування і напрямів використання. Вони можуть носити стабільний характер, постійний і тимчасовий. Формування коштів фондів цільового призначення відбувається за двома варіантами:

1) мобілізація коштів державою за допомогою податків, платежів, відрахувань, внесків і зборів;

2) виділення коштів у формі інвестицій, дотацій, субсидій, кредитів, кошторисного фінансування, державних пенсій, державних допомог, відшкодування втрат тощо.

Державний кредит є досить специфічною ланкою державних фінансів. Він не має ні окремого фінансового фонду (кошти, що мобілізуються за його допомогою, проходять, як правило, через бюджет), ні уособленого органу управління. Водночас він характеризує особливу форму фінансових відносин держави, тому виділяється в окрему ланку.

Державний кредит за своєю економічною сутністю – це сукупність економічних відносин між державою в особі органів влади й управління, з одного боку, і фізичними та юридичними особами, з іншого боку, за яких держава є позичальником, кредитором і гарантом.

Основна класична форма державно-кредитних відносин така, коли держава виступає позичальником коштів. При цьому за допомогою державного кредиту залучаються вільні фінансові ресурси юридичних і фізичних осіб, які використовуються для задоволення державних потреб.

Будучи кредитором, держава за рахунок коштів бюджету надає на платній основі за умови обов'язкового повернення кредити юридичним і фізичним особам. Обсяг таких операцій значно менший, ніж за попередньої форми.

У тих випадках, коли держава бере на себе відповідальність за погашення позик або виконання інших зобов'язань, взятих на себе фізичними чи юридичними особами, вона є гарантом (умовний державний кредит). Оскільки державні гарантії, як правило, поширюються на недостатньо надійних позичальників, то вони приводять до зростання витрат із централізованих грошових фондів. У сфері міжнародних економічних відносин держава може виступати як у ролі позичальника, так і в ролі кредитора [5, с. 238].

Страхування відіграє специфічну роль у фінансовій системі. Воно є сукупністю фондів фінансових ресурсів, основне призначення яких полягає у покритті втрат, що виникли з непередбачених причин, або фінансовому забезпеченні заходів, які не були включені в плани фінансування, але є важливими для держави [3, с. 127]. У фінансовій системі України воно посідає проміжне місце між суб'єктами господарювання і державними фінансами. З одного боку, страхові компанії здійснюють свою діяльність як суб'єкти підприємництва, з іншого боку, вони досить жорстко регламентуються законодавчими та нормативними актами і підлягають контролю з боку Національної комісії, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг України, а також управлінню з боку Міністерства фінансів України. Страхові фонди створюються за рахунок внесків юридичних та фізичних осіб і перебувають в розпорядженні страхових організацій і страхових компаній різних форм власності. Страхові фонди й резерви – об'єктивне явище в економіці держави, що пов'язане з наявністю ризиків у господарській діяльності та суспільному житті.

Наявність страхових і резервних фондів фінансових ресурсів дає можливість локалізувати втрати економіки та окремих громадян, пов'язані з фактами стихійного лиха і непередбачених обставин. Страхові фонди можуть використовуватися також як інвестиційний та кредитний ресурси в економіці до настання страхового випадку.

Фінансовий ринок – це важлива складова фінансової системи, яка посідає особливе місце. Специфічність цієї ланки полягає в тому, що вона бере участь в русі грошових потоків через посередників, а саме фінансово-кредитні установи. Фінансовий ринок виконує роль забезпечення, відокремлюється в окрему сферу. Фінансовий ринок – ланка фінансової системи, яка створює і використовує фонди фінансових ресурсів у тих випад-

ках, коли інші ланки фінансової системи не можуть діяти ефективно. Фінансовий ринок включає ринок грошей, кредитних ресурсів, цінних паперів і фінансових послуг.

Мікрорівень фінансової системи складається з фінансів суб'єктів господарювання.

Фінанси суб'єктів господарювання призначені для забезпечення діяльності підприємств. Їх обмінно-розподільчі відносини поділяються на внутрішні і зовнішні. Внутрішні відносини характеризують грошові потоки, відображають формування й розподіл його доходів. Зовнішні відносини характеризують зв'язки з іншими сферами і ланками фінансової системи.

Фінанси комерційних підприємств мають особливості організації, обумовлені специфікою їх діяльності. Підприємства працюють на засадах комерційного розрахунку, який передбачає отримання прибутку (доходу), відшкодування за рахунок власних коштів всіх витрат по основній діяльності, а також по її розширенню і розвитку. Такі підприємства працюють головним чином у сфері матеріального виробництва. Але в сучасних умовах переходу до ринку і в сфері нематеріального виробництва деякі організації будують свою діяльність на засадах комерції.

Комерційні підприємства є основними платниками податків в бюджет, таких як податок на прибуток, податок на додану вартість, акцизний збір, ресурсні платежі, а також внесків в державні цільові фонди. Таким чином, за рахунок частини створеної комерційними підприємствами вартості за її перерозподілу через бюджети ці кошти спрямовуються на утримання установ невикробничої сфери, тобто бюджетних організацій.

Фінанси некомерційних підприємств. До некомерційних установ належать такі, що надають послуги, виконують роботи безкоштовно або за символічну плату, що не відшкодовує їх видатків. Це лікарні, поліклініки, школи, дитячі дошкільні установи, музеї, середні і вищі навчальні заклади.

Таким чином, принципова відмінність комерційних підприємств від некомерційних полягає в тому, що метою перших є одержання прибутку, а для других така ціль не є головною. Крім того, для некомерційних організацій у випадках перевищення доходів від усіх видів діяльності та з усіх джерел над видатками одержані вільні кошти не можуть бути спрямовані на збільшення доходів тих юридичних або фізичних осіб, які заснували таку некомерційну організацію, а повинні викорис-

товуватись на розвиток діяльності, створення фінансових резервів тощо [8, с. 81].

Більшість некомерційних організацій належить до державного сектору економіки. Головним джерелом фінансування видатків таких організацій є бюджетні кошти, тому вони і називаються бюджетними. Організація фінансових відносин в некомерційних організаціях має свої особливості, обумовлені характером процесів перерозподілу у суспільстві, їхнім державним регулюванням, гострою нестачею бюджетних коштів, необхідністю їхнього економічного і цільового використання.

Особливе місце у фінансовій системі належить фінансам громадських організацій та добродійних фондів. Вони є добровільними об'єднаннями громадян за професіями, інтересами, захопленнями. На фінанси громадських організацій і добродійних фондів впливають особливості їхнього функціонування, пов'язані з відсутністю комерційної діяльності (а отже, і доходів, отриманих внаслідок такої діяльності), а також відсутністю державного фінансування. Головним джерелом доходів таких організацій є вступні і членські внески, добровільні і спонсорські пожертвування. Хоча громадські організації і добродійні фонди не мають права займатися комерційною діяльністю, вони можуть мати у власності комерційні підприємства, які спрямовують їм частину одержаного доходу [4, с. 145].

Суб'єкти господарювання, що діють на засадах комерційного розрахунку, становлять одну з основних підсистем функціонування фінансів. За їх допомогою обслуговується процес створення валового внутрішнього продукту. Використання фінансових ресурсів тут пов'язано з відтворенням процесу виробництва та нагромадження [8, с. 49].

За своєю природою фінансові відносини є розподільними, причому розподіл вартості здійснюється насамперед за суб'єктами. Останні формують грошові фонди цільового призначення залежно від ролі, яку вони відіграють у суспільному виробництві. Саме за цим критерієм і виділяються окремі сфери фінансових відносин, які й визначають специфіку фінансової системи окремо взятої країни. Всередині кожної сфери виділяються ланки, а групування фінансових відносин здійснюється залежно від характеру діяльності суб'єкта, яка впливає на склад і призначення цільових грошових фондів [9, с. 87]. Так, у сфері нефінансового сектору економіки за цим критерієм можна виділити такі ланки: фінанси підприємств, що функціону-

ють на комерційних засадах; фінанси закладів і організацій, що здійснюють некомерційну діяльність; фінанси громадських об'єднань та фінанси фінансових посередників.

Кожна ланка фінансової системи може бути поділеною відповідно до внутрішньої структури фінансових взаємозв'язків. Так, у складі фінансів, що функціонують на комерційних засадах, залежно від галузевої належності можуть бути виділені фінанси промислових підприємств, сільськогосподарських, торговельних, транспортних підприємств тощо, а залежно від організаційно-правової форми власності – фінанси приватних, колективних підприємств та фінанси корпорацій. Фінанси фінансових посередників включають в себе фінанси банків, страхових організацій та недержавних пенсійних фондів.

Висновки з цього дослідження. Фінанси суб'єктів господарювання, будучи складовою

фінансової системи держави, впливають на її стійкість. В Україні фінанси суб'єктів господарювання є недостатньо розвиненими, а фінансовий стан більшості з них є кризовим. Про це свідчать збільшення кількості збиткових підприємств, падіння доходів і зниження рентабельності, зростання зовнішніх зобов'язань. За таких умов неможливими є розвиток підприємств, оновлення їх матеріально-технічної бази, фінансування інноваційної діяльності, створення нових робочих місць і збільшення оплати праці, оскільки на першому місці знаходиться проблема виживання. Проблеми фінансів суб'єктів господарювання обов'язково приводять до поглиблення проблем публічних фінансів, саме тому розвиток і забезпечення ефективної діяльності суб'єктів господарювання є питаннями формування стабільного та якісного економічного простору.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Чорна О.М. Концептуальні підходи до розвитку фінансів суб'єктів господарювання в Україні / О.М. Чорна, О.О. Мацнева // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. – 2011. – № 3. – С. 26-32.
2. Воронова Л.К. Фінансове право України: [підручник] / Л.К. Воронова. – К.: Прецедент, Моя книга, 2008. – 448 с.
3. Василик О.Д. Теорія фінансів: [підручник] / О.Д. Василик. – К.: НІОС, 2001. – 416 с.
4. Фінансовий аналіз / [М.Д. Білик, О.В. Павловська, Н.М. Притуляк]. – 2-ге вид., без змін. – К.: КНЕУ, 2009. – 566 с.
5. Фінанси: [підручник] / за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. – 2-ге вид. перероб. і доп. – К.: Знання, 2012. – 687 с.
6. Чугунов І.Я. Євроінтеграційний розвиток фінансової системи України: [монографія] / І.Я. Чугунов. – К.: Акад. фін. упр., 2009.
7. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV станом на 20 вересня 2013 р. / Верховна Рада України. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 156 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
8. Финансы. Денежное обращение. Кредит: [учеб. для вузов] / [Л.А. Дробозина, Л.П. Окунева, Л.Д. Андросова и др.]; под ред. Л.А. Дробозиной. – М.: Финансы, 1997. – 477 с.
9. Селіверстова Л.С. Місце фінансів корпорацій у фінансовій системі України / Л.С. Селіверстова // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 3. – С. 84-90.